

i dette program er det med Jon Elsters formuleringer „trivielt sandt“ og „forførende enkelt“, at samfundets grundelement er den individuelle handling, og at hver enkelt aktør altid vil gøre, hvad han eller hun tror er bedst for ham eller hende selv. Den intentionale og kalkulerende aktør, der konstant anstiller nyttemaksimerende betragtninger og handler derefter er en elegant og besnærende figur, der fungerer overbevisende i forbindelse med spilteoretiske ræsonnementer, men en figur, der også kommer til kort i virkelighedens verden. At gå ud fra, at en aktør altid vælger det handlingsalternativ, der giver størst nytte fordrer, at aktøren har mulighed for at overskue alle handlingsalternativer, at han eller hun dernæst er indstillet på og magter at gennemføre en præcis ressourcekalkule og tillige har en klar opfattelse af, hvad „nytte“ indebærer i den konkrete valgsituation. Sådan forholder det sig givetvis ikke i de tusindtal interaktioner, som udgør substansen i „det sociale“. En del af svaret på sådanne vanskeligheder inden for „rational choice-programmet“ har været at introducere et rigere sæt af nytte/præferencer, at introducere subjektive opfattelser af, hvad der er ressourcer og et generaliseret rationalitetsbegreb. Herved undergraver programmet imidlertid også sig selv og må nødvendigvis vende tilbage til den klassiske sociologis påpegning af, at også normer, hvis efterlevelse ikke kan forstås ved at anstille nyttebetragtninger, har et overordentligt stærkt greb om aktørenes bevidsthed og handledispositioner. Men som sagt er man godt rustet til fortsat kritik af det program, der udover USA, hvor det er fostret, har stærke fortalere i norsk sociologi med blandt andet ovennævnte Jon Elster og Gudmund Hernes. At Ottar Brox nævnes i denne sammenhæng, tror jeg egentlig han vil betakke sig for.

Klassisk og moderne samfundsteori er også overbevisende ved en tværgående læsning. Har man eksempelvis brug for en grundig indføring i den mikrosociologiske tradition, er udbyttet stort ved en læsning af Nils Mortensens artikel om „Amerikansk pragmatisme“ fulgt op af en læsning af samme Nils Mortensen og Gorm Harstes artikel om „Sociale samhandlingsteorier“. Her fremtilles blandt andet G.H. Meads ikke umiddelbart let tilgængelige sociologi eller socialpsykologi forbilledligt klart, ligesom den læser, der ikke allerede har stiftet bekendtskab med Goffmans raffinerede studier af den sociale interaktions subtile detaljer givetvis vil blive stærkt ansporet hertil.

Mange andre af bogens bidrag kunne være nævnt og deres kvaliteter fremhævet. Heine Andersen skriver på sædvanlig kompetent vis om Habermas' bidrag til moderne sociologisk tænkning. Roar Hagen ligeså om Luhmann, og Lars Bo Kaspersen har tidligere dokumenteret sin store fortrolighed med Giddens' forfatterskab og således også i bogen her.

Nogle nævnt, de øvrige bidrag ikke glemte, men konklusionen er i alle tilfælde, at *Klassisk og moderne samfundsteori* er en fremragende bog, som enhver med den mindste interesse for sociologi vil have svært ved at undvære.

Allan Madsen
Sociologisk Institut
Københavns Universitet

Jesper Heldgaard, *Tanzania - på vej mod demokrati*, København: Mellempøbeligt Samvirke, 1996, 187 s., kr. 95,00.

Præsident- og parlamentsvalgene i Tanzania i efteråret 1995 var bemærkelses-

i dette program er det med Jon Elsters formuleringer „trivielt sandt“ og „forførende enkelt“, at samfundets grundelement er den individuelle handling, og at hver enkelt aktør altid vil gøre, hvad han eller hun tror er bedst for ham eller hende selv. Den intentionale og kalkulerende aktør, der konstant anstiller nyttemaksimerende betragtninger og handler derefter er en elegant og besnærende figur, der fungerer overbevisende i forbindelse med spilteoretiske ræsonnementer, men en figur, der også kommer til kort i virkelighedens verden. At gå ud fra, at en aktør altid vælger det handlingsalternativ, der giver størst nytte fordrer, at aktøren har mulighed for at overskue alle handlingsalternativer, at han eller hun dernæst er indstillet på og magter at gennemføre en præcis ressourcekalkule og tillige har en klar opfattelse af, hvad „nytte“ indebærer i den konkrete valgsituation. Sådan forholder det sig givetvis ikke i de tusindtal interaktioner, som udgør substansen i „det sociale“. En del af svaret på sådanne vanskeligheder inden for „rational choice-programmet“ har været at introducere et rigere sæt af nytte/præferencer, at introducere subjektive opfattelser af, hvad der er ressourcer og et generaliseret rationalitetsbegreb. Herved undergraver programmet imidlertid også sig selv og må nødvendigvis vende tilbage til den klassiske sociologis påpegning af, at også normer, hvis efterlevelse ikke kan forstås ved at anstille nyttebetragtninger, har et overordentligt stærkt greb om aktørenes bevidsthed og handledispositioner. Men som sagt er man godt rustet til fortsat kritik af det program, der udover USA, hvor det er fostret, har stærke fortalere i norsk sociologi med blandt andet ovennævnte Jon Elster og Gudmund Hernes. At Ottar Brox nævnes i denne sammenhæng, tror jeg egentlig han vil betakke sig for.

Klassisk og moderne samfundsteori er også overbevisende ved en tværgående læsning. Har man eksempelvis brug for en grundig indføring i den mikrosociologiske tradition, er udbyttet stort ved en læsning af Nils Mortensens artikel om „Amerikansk pragmatisme“ fulgt op af en læsning af samme Nils Mortensen og Gorm Harstes artikel om „Sociale samhandlingsteorier“. Her fremtilles blandt andet G.H. Meads ikke umiddelbart let tilgængelige sociologi eller socialpsykologi forbilledligt klart, ligesom den læser, der ikke allerede har stiftet bekendtskab med Goffmans raffinerede studier af den sociale interaktions subtile detaljer givetvis vil blive stærkt ansporet hertil.

Mange andre af bogens bidrag kunne være nævnt og deres kvaliteter fremhævet. Heine Andersen skriver på sædvanlig kompetent vis om Habermas' bidrag til moderne sociologisk tænkning. Roar Hagen ligeså om Luhmann, og Lars Bo Kaspersen har tidligere dokumenteret sin store fortrolighed med Giddens' forfatterskab og således også i bogen her.

Nogle nævnt, de øvrige bidrag ikke glemte, men konklusionen er i alle tilfælde, at *Klassisk og moderne samfundsteori* er en fremragende bog, som enhver med den mindste interesse for sociologi vil have svært ved at undvære.

Allan Madsen
Sociologisk Institut
Københavns Universitet

Jesper Heldgaard, *Tanzania - på vej mod demokrati*, København: Mellempøbeligt Samvirke, 1996, 187 s., kr. 95,00.

Præsident- og parlamentsvalgene i Tanzania i efteråret 1995 var bemærkelses-

værdige og spændende under mange forskellige synsvinkler. Derfor er det godt, at journalist Jesper Heldgaard i denne velskrevne og veldokumenterede bog giver de mange, der enten er generelt interesserede i demokrati og demokratisering i den tredje verden eller som „kun“ har deres opmærksomhed rettet særligt mod Tanzania og Østafrika, mulighed for at holde fast i, hvad der faktisk skete før, under og efter disse valg.

Nogle af de mange valg rundt omkring i verden, der i disse år markerer overgangen fra en regimeform til en anden, påkalder sig stor opmærksomhed og bliver dækket omhyggeligt i medierne og efterfølgende taget op i faglitteraturen. Andre mister hurtigere interessen - livet går videre - og så er både konkrete omstændigheder og mere principielle spørgsmål snart glemt.

Valgene i Tanzania er vist af denne sidste type, på trods af, at deres baggrund var markant anderledes end overgangen til flerpartisystemer i mange andre afrikanske sammenhænge, og på trods af, at valgene led under nogle meget åbenbare problemer, som blandt andet viste sig i helt uacceptable forhold i forbindelse med de særlige valg på Zanzibar og kaotiske forhold omkring afviklingen af valgene i Dar-es-Salaam, dvs. lige uden for Valgkommissionens fordør.

Disse valg forekommer derfor overordentligt velegnede til at diskutere nogle af de spørgsmål, der knytter sig såvel til valgobservatørernes virksomhed - hvornår er valg frie og fair? - som til donorerne engagement i modtagerlandenes interne politiske forhold, for disse valg fandt sted i en situation, der var også karakteriseret af en særlig form for engagement mellem donorerne - med Danmark i en ledende rolle - og modtagerlandets forskellige institutioner.

Såvel Heldgaards kendskab til Tanzania som hans vilje til at ville se på sagen fra alle sider virker tillidvækkende, og der er egentlig ikke meget at udsætte på bogen. Den vil give en sober - som jo heldigvis ikke er det samme som uengageret - beskrivelse af valget, og det gør den. Det skal Heldgaard have al mulig tak for, for det er kun sjældent, at journalister - eller andre - tager sig den fornødne tid til at fastholde iagttagelser, stemninger og begivenhedsforløb så sikkert og konsekvent som her.

Der er ingen grund til at gengive bogens redegørelse for Tanzanias udvikling siden uafhængigheden, og også fremstillingen af begivenhederne efter Nyalalikommissionens rapport i 1992 om indførelse af et flerpartisystem kan man med fornøjelse læse selv. CCM's halvhjertede omstilling og de nye partiers mere eller mindre uafklarede situation og mange problemer med at finde en *modus vivendi* bindes godt sammen, og det fremstår som en klar konklusion, at en af forklaringerne på forløbet op til valget var de nye oppositionspartiers og deres kandidaters ønske om selv at komme til fadet. De var ikke specielt mindre selviske end CCM-eliten, og derfor blev det så svært at etablere det samarbejde, der også her ville have været en forudsætning for at besejre den gamle mastodont.

I dén forbindelse minder Heldgaard meget rimeligt om situationen omkring valgene i Kenya i december 1992, men spørgsmålet er, om der ikke burde have været gjort mere ud af at anlægge et egentligt komparativt perspektiv. Det er en traditionel forsyndelse i en anmeldelse at bebrejde forfatteren, at han ikke skrev en anden bog end den, han faktisk skrev, og det er naturligvis ikke helt fair. Men jeg tror faktisk, at bogen ville være endnu bedre, hvis Heldgaard havde haft over-

skud og tid til at løfte blikket lidt ud over den tanzaniske politiske virkelighed for derved at blive i stand til at inddrage andre (øst-)afrikanske lande med henblik på indkredsning af såvel de mere generelle som de specielt tanzaniske forklaringer på, at det gik, som det gik.

Nogle faktorer er næsten ens - den historiske og koloniale arv, det fra englænderne nedarvede valgsystem, placeringen i verdensøkonomien, afhængigheden af donorstøtte og velvilje i Verdensbanken og IMF, presset for at levere resultater på *good governance*-fronten, den uerfarne valgkommission osv. - medens andre er specifikke for denne konkrete *case* - unionskonstruktionen, færre problemer mellem de etniske grupper end så mange andre steder (selv om Zanzibar igen bidrager til det mere brogede billede), Nyalali-kommissionens klare anbefalinger, Nyereres statsmandsagtige optræden osv. - således at en sammenligning med andre lande i en tilnærmelsesvist tilsvarende transitionsfase utvivlsomt ville have været givende.

Det er også lærerigt at læse om de meget specielle forhold omkring valget på Zanzibar, som i en nøddeskal viser de vanskeligheder, valgobservatører kan komme til at stå overfor, og hvor det ganske overbevisende sandsynliggøres, at vinderen, CCM, ikke fulgte spillets regler, hverken de klart formulerede eller de underforståede. Og i den givne situation var der ikke meget, donorerne kunne gøre ud over at udsende en klar og stærk erklæring, som ingen alligevel tog anledning af til at få noget ændret - og det kunne man heller ikke på grund af en lidt speciel formulering i de zanzibarske valgregler om, at valget af en én gang udråbt præsident ikke kan anfægtes. Men hvis man ikke kunne gøre noget - eller ville gøre noget - i en sådan situation, hvornår

kan man så? Så bliver donorerne og valgobservatørernes argumentation om tilstedeværelsens betydning for *confidence building* og mindselse af de problemer, der ellers ville være opstået, virkelig sat på prøve, for der er ikke meget andet tilbage.

På den måde er disse valg gode både som *input* til diskussionen om nytten af at udsende valgobservatører og mere generelt til diskussionen om betimeligheden af at støtte afholdelse af valg i lande af Tanzanias type. Danmark gav en betydelig støtte ud fra en tro på - også hos denne anmelder - at det ville kunne bidrage til en gradvis - og absolut tiltrængt - styrkelse af demokratiseringsprocessen i landet, men skulle kravene undervejs have været formuleret mere håndfast, og skulle kontrollen undervejs have været mere skrap? Det skulle den måske, men så er der grund til at tro, at tingene var blevet endnu mere problematiske, for så var den løbende, meget konstruktive dialog mellem ambassadens nøgleperson og andre aktører - såvel på tanzanisk side som med andre donorer og diverse rådgivere - blevet yderligere vanskeliggjort, og det var der så langt fra behov for!

Konklusionen er heldigvis klar: Jesper Heldgaards bog er et *must* for alle, der vil have en sober og vidende redegørelse for valgene i Tanzania i efteråret 1995, med mange nødvendige baggrundsredegørelser og forudsætninger, og oven i købet skrevet i et levende og letlæst sprog. At den så gør mindre ud af sammenligningerne med andre tilsvarende processer i Østafrika og af dybtgående forklaringsforsøg, gør på denne baggrund mindre.

Til bogens kvaliteter hører, at den også forbedrer vort grundlag for at føre en yderst tiltrængt diskussion om valgobservation og donorstøtte, også selv om

Heldgaard snarere fremlægger præmisserne for denne diskussion end drager konklusionerne. En sådan diskussion er der brug for i mange sammenhænge, og også af den grund må man håbe, at bogen vil finde mange læsere.

Jørgen Elklit
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Steven Lukes, *Professor Caritats forunderlige opdagelser*, København: Spektrum, 1996, 303 s., kr. 278,00.

Bogen præsenteres som „en filosofisk beretning fra vor tid om manden, der blev sendt ud for at finde den bedste af alle mulige verdener“, og det er en ganske rammende karakteristik, hvis man ser bort fra, at „vor tid“ er en opdigtet verden, som består af en række stater, der rendyker og karrikerer de ideologiske hovedopfattelser, som for tiden tilbydes. Der er således tale om en bog, der ligger på grænsen mellem det skøn- og faglitterære. Den er skrevet af en politolog, hvis navn og behandling af magtproblematikken nok er de fleste læsere af dette tidsskrift bekendt, og som benytter en række åbne og skjulte citater til at fortælle en historie om de politiske ideologiers centrale værdier, metoder og problemer.

Hovedpersonen i bogen er den lidt verdensfjerne professor i filosofi, Nicholas Caritat, hvis speciale er oplysningstiden, og som helt tilsigtet deler navn med en af denne tids hovedskikkelser, nemlig Condorcet. Han hvirvles ved række dramatiske begivenheder gennem den ene fantasistat efter den anden på jagt efter „den bedste af alle mulige verdener“ og rodes meget mod sin vilje ind i en stribe

vanskeligheder. Hans personlige erfaringer gennem bogen er en lang fornægtelse af oplysningstidens hovedidé, at mennesket ved anvendelse af sin egen fornuft og vilje kan indrette samfundet, som det ønsker. Ikke alene er professor Caritat et ufrivilligt offer for omstændighederne og andre menneskers hensigter, men alle de præsenterede alternativer viser sig at være uacceptable. I Militaria er den centrale værdi orden, metoden er magtanvendelse, medens problemet er manglen på frihed, navnlig tankefrihed. I Utilitaria er målet velfærd, metoden er analyse og beregning, medens problemet er manglen på retssikkerhed. I Kommunitaria er målet social identitet, metoden er forhandling og aftaler, medens problemet er manglende tolerance. I Libertaria er målet individuel valgfrihed, metoden er markedsmekanismen og privatiseringer, medens problemet er den manglende solidaritet og truslen om social deroute. Meget betegnende forekommer Proletaria kun i en drøm, medens bogen slutter med rejsen mod det ukendte Egalitaria. Heri ligger både en kraftig antydning af forfatterens egne præferencer, men også af hans opfattelse af, hvorvidt det er muligt at realisere dem.

I det hele taget er bogen nok skrevet lidt for firkantet og pædagogisk - i sidste ende mere fag- end skønlitterær. Forfatteren sørger som regel for at få givet henvisninger til, hvor han har sin inspiration og sine skriftsteder fra - selv om det ikke ligefrem sker i fodnoter - navne på personer og lokaliteter er ret kunstige og lidt for meningsfulde, og personerne præsenteres ikke som levende mennesker, men alene som repræsentanter for bestemte synspunkter. Der overlades ikke meget til læserens fantasi og fortolkning, og for de mere tungnemme drages konklusionerne ret eksplicit i breve, som professor Caritat skriver til sine opdragsgivere. Pointerne